

In geuren en kleuren

*De carrière van restauratiedeskundige Berend Raangs
aan de hand van vier projecten*

Boppo Anbeek en Claudia Versloot¹

Inleiding

Op 1 oktober 2009 is restauratiedeskundige Berend Raangs gestopt met zijn werkzaamheden voor de gemeente Groningen. Hij is dan achttien jaar in dienst geweest van RO/EZ. Gedurende zijn carrière heeft Berend zich bezig gehouden met talloze restauratiewerkzaamheden aan monumentale gebouwen in Stad en ommeland. Bij deze projecten gingen de verschillende belangen van betrokken partijen slechts zelden hand in hand. Het behouden van cultuurhistorische waarden blijkt vaak lastig te verenigen met ‘aardse’ behoeften als aanvaardbare kosten en een praktische indeling. Berend kent hier beide kanten van de medaille. Als medewerker van een architectenbureau voerde hij namelijk bijna twintig jaar lang restauratiewerken uit in opdracht van de eigenaar. Na zijn overstap naar de gemeente Groningen kwam niet zozeer het particuliere belang van de opdrachtgever als wel het maatschappelijk belang voorop te staan. Hierbij toonde Berend zich een warm pleitbezorger voor het herstel van monumenten met behoud van het oorspronkelijke materiaal. Het terugbrengen van de daarbij behorende kleuren had altijd Berends bijzondere aandacht. Het resultaat van die passie mag er zijn, maar is meestal niet zonder slag of stoot tot stand gekomen.

Van boekhouder tot restauratiedeskundige

Na het doorlopen van de MULO werkt Berend van 1964 tot en met 1969, met een onderbreking voor de vervulling van zijn militaire dienstplicht, bij het energiebedrijf PEB. In die tijd haalt hij ook zijn praktijkdiploma boekhouden. Op 1 januari 1970 begint hij als administrateur bij architectenbureau De Vrieze. In die hoedanigheid wordt hij begin jaren zeventig gevraagd om plaats te nemen in een commissie voor de restauratie van de Obergumer kerk in Winsum. In die commissie zit ook architect Fred Dubbeling. Tijdens bouwvergaderingen valt het de laatste op dat boekhouder Berend opvallend veel interesse heeft in oude gebouwen. Dubbeling: “Berend wist buitengewoon veel van oude bouwkunst, tot op het detail. Ik verbaasde me erover. Ik heb een bouwkundige opleiding, maar Berend wist veel meer over specifieke onderdelen van de restauratie”.

Wanneer Dubbeling gevraagd wordt een restauratie uit te voeren, denkt hij meteen aan Berend. Vanaf 1971 begint Berend te werken voor architectenbureau Dubbeling partners. Omdat hij geen bouwkundige achtergrond heeft, behaalt hij in de tussentijd de nodige diploma's om ook op dat vlak bij te zijn. In zijn werk ontpopt hij zich als een voorvechter voor het behoud van historische details, met bijzondere aandacht voor het originele kleurgebruik. Zijn optreden is daarbij

1. Met dank aan: Wim Barneveld, Harry Boerema, Fred Dubbeling, Joris van Haaften, Otto Meijling, Joost Rensenbrink, Rob Staal, Kees Tak en Niek Verdonk.

rechtvaardig, maar ook recht door zee. Dat wil tijdens bouwvergaderingen nog wel eens botsen. Dubbeling: “Ik had geen botsingen met Berend, omdat ik zijn karakter kende. Alleen met goede argumenten kon je hem aan. Af en toe moest ik alleen opletten dat de opdrachtgever zich niet aan hem ging ergeren”.

Architect Otto Meijling, waarbij hij anderhalf jaar gedetacheerd is, herinnert zich vooral zijn verschijning. Meijling: “Hij kwam altijd aan met een leren tas en had dan iets van een aardige kabouter. Je kon goed met hem discussiëren. Dan gaf hij aan dat hij ook wel eens twijfelde. Dat was te waarderen, omdat hij niet deed alsof hij alles wel wist”.

Gedurende de jaren bij Dubbeling partners begeleidt Berend een groot aantal restauratieprojecten. Een van de meest opvallende daarvan vindt al vroeg in zijn carrière plaats. Volgens Dubbeling is dit hét hoogtepunt van Berend tijdens zijn jaren bij het architectenbureau: de restauratie van de synagoge aan de Folkingestraat.

Afb. 1. De synagoge aan de Folkingestraat tijdens de restauratie.

Foto: collectie RHC Groninger Archieven.

Afb. 3. De synagoge na de restauratie.

Foto: Cor van der Veen, collectie Dienst RO/EZ.

De gewijde wasserette

De synagoge aan de Folkingestraat, daterend uit 1905, heeft een opvallende oosterse bouwstijl. Na de oorlog was de Joodse gemeenschap nagenoeg uit de stad verdwenen en van 1958 tot 1973 deed het pand dienst als wasserette. Van enig onderhoud aan het gebouw was al jaren geen sprake meer geweest. Eind jaren zeventig ontvangt Dubbeling het verzoek van wethouder Van den Berg om de gebreken te inventariseren. Dubbeling: “Nog dezelfde dag zijn we de hele synagoge door geweest. We hebben alles opgeschreven wat we zagen, vellen vol. We kwamen smerig naar buiten. Het gebouw was al vijf jaar niet meer in gebruik geweest. De hondendrollen lagen op de vloer, de spinnenwebben waren dik, en de duivenpoep lag in de kap”. Destijds was het gebouw echter nog geen monument. Om voor het project subsidie te kunnen krijgen, was dat wel nood-

Afb. 2. Het gereconstrueerde hekwerk van de vrouwengalerij. Foto: Cor van der Veen, collectie Dienst RO/EZ.

zakelijk. Het gebouw wordt daarop de monumentale status toegekend en er kan met de werkzaamheden worden begonnen. De restauratie wordt grondig aangepakt (afb. 1). Als blijkt dat de specifieke wandtegeltjes van de synagoge vervangen moeten worden, worden deze speciaal uit Makkum gehaald. Een fabriekje aldaar blijkt als enige in staat om de ernstig aangetaste tegels na te maken. Dankzij een oplettende passant kon ook het gietijzeren hek op de vrouwengalerij opnieuw gemaakt worden. De man had nog een oud stuk hekwerk bij hem thuis liggen; met dat als voorbeeld kon het hek worden gereconstrueerd (afb. 2).

Niet alles verliep echter vlekkeloos. Het feit dat de werkzaamheden plaats vonden in een synagoge bracht religieuze gevoeligheden met zich mee. Collega, tevens opvolger bij De Vrieze, Wim Barneveld herinnert het zich nog: “De Joodse gemeenschap wilde liever geen afstand doen van het gebouw. Men liep dan immers het risico dat het voor andere dingen zou worden gebruikt, waarbij geen rekening werd gehouden met de Joodse gebruiken. Zo hebben bouwvakkers tijdens de restauratie weleens rookvlees in de koosjere koelkast gelegd. De rabbi wilde de koelkast het liefst naar buiten gooien!”.

In die tijd gebeurden de werkzaamheden onder toezicht van de voormalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Het noordelijke rayon viel daarbij onder de verantwoordelijkheid van Harry Boerema. Boerema: “De synagoge was chemisch zeer verontreinigd door de wasserij. Er heeft een conserverende restauratie plaats gevonden, die zeer goed werd uitgevoerd. Ik hoefde me er daarom weinig mee te bemoeien. Pas toen de boekrollen er inmiddels stonden, ben ik eens langs geweest”. Door de restauratie van de synagoge is uiteindelijk niet alleen een monument in oude glorie hersteld (afb. 3). Het heeft er ook voor gezorgd dat de stad Groningen weer een Joods gebedshuis in gebruik heeft, waar de Joodse gemeenschap een plek heeft om samen te komen.

Op de spits gedreven

De 19e-eeuwse Sint-Jozefkerk aan de Radesingel dateert uit 1886/'87. De kerk is ontworpen door de architect P.J.H. Cuypers, ook bekend van het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. De toren van het kerkgebouw heeft een kenmerkende opengewerkte ijzeren spits, wat na jarenlange blootstelling aan de grillige weersinvloeden eind jaren tachtig tot problemen leidt. Instorting van de spits lijkt nabij, omdat hij als gevolg van roestvorming onder zijn eigen gewicht dreigt te bezwijken. Het kerkbestuur vraagt architectenbureau Bügel/Dubbeling partners om advies. Dubbeling: "De afgeroeste bouten hielden de schetsplaten vast. Er waren negen bouten per plaat. Vijf of zes daarvan lagen op de grond". Restauratie van de spits blijkt noodzakelijk, maar door de openingen lijken de problemen chronisch te zijn. Een dichte spits zou een hoop onderhoud en geld besparen. Dat is dan ook precies wat het kerkbestuur voorstelt. Om hun plan extra ondersteuning te geven, vragen de katholieke bestuurders in een speciale gebedsdienst wijlen P.J.H. Cuypers om goedkeuring. Die hemelse goedkeuring krijgen ze en daarmee is voor hen de kous af. Volgens Dubbeling waren Berend en hij niet op het idee gekomen om de spits te sluiten: "We waren altijd conserverend bezig. De opdrachtgever wilde de profielen ook veranderen en vervangen om van het onderhoud af te zijn". De RDMZ lijkt daar echter anders over te denken. Boerema: "Het was mij niet duidelijk of Berend of Dubbeling er vrede mee had. De opdrachtgever heeft ze onder druk gezet. De vergunning is toen geweigerd. Door de open spits te subsidiëren is er uiteindelijk toch een gerestaureerde spits mét open constructie gekomen".

Afb. 4. De Jozefkerk in 1905. Foto: P.B. Kramer, collectie RHC Groninger Archieven.

Om de subsidie te krijgen moet de wethouder echter nog wel worden overtuigd. Dubbeling: “De gemeente Groningen wilde geen subsidie geven. De wethouder vond dat onzin. Om hem toch te overtuigen ben ik toen met hem naar boven gegaan om het met eigen ogen te zien. Bovenaan de trap durfde hij echter niet verder, omdat hij hoogtevrees had. Hij geloofde het wel, en wij kregen de subsidie”. Dankzij die subsidie kon de spits eraf worden gehaald, schoongemaakt en gerestaureerd. De kathedrale Jozefstoren staat er vandaag de dag daarom nog precies zo bij als ruim een eeuw geleden (afb. 4, 5 en 6).

Afb. 5. De Jozefkerk in 2009.

Foto: Cor van der Veen, collectie Dienst RO/EZ.

Afb. 6. De restauratie van de Jozefkerk in volle gang.

Foto: Taco Tel, collectie Dienst RO/EZ.

In 1991 besluit Berend bij het architectenbureau, dat inmiddels Team 4 heet, te vertrekken. Het aantal restauratieprojecten bij Team 4 liep enorm terug en nieuwbouw werd een steeds belangrijker peiler van het architectenbureau. Dubbeling: “Berend had niets met nieuwbouw. Gedurende zijn loopbaan heeft hij bij ons geen enkel nieuwbouwproject begeleid”. Wetende dat het aantal projecten langzaam opdroogt, solliciteert hij daarom naar de functie van restauratiedeskundige bij de gemeente Groningen. Diezelfde functie bekleedt hij dan al een half jaar namens Team 4, omdat er bij de gemeente personele problemen zijn. Nadat sinds 1988 de vergunningverlenende en toezichthoudende taak van de monumentenzorg is overgeheveld van Rijk naar gemeente, wordt Berend de toezichthouder bij restauratiewerkzaamheden in de stad. Hij lijkt geknipt voor die functie. Oud-directeur Stadsontwikkeling Niek Verdonk: “Berend was een beetje ouderwets. Dat vond ik geweldig, want in deze stad was heel veel kapot gemaakt. Dat hij zo streng is – ik heb veel met hem te stellen gehad – dat vond ik wel mooi. Maar het brengt ook met zich mee dat je over een aantal communicatieve vaardigheden moet beschikken, om aan de ene kant streng te zijn en anderzijds

te verleiden. Inspecteurs die moeten toetsen aan wettelijke bepalingen en gemeentelijke plannen kunnen niet streng genoeg zijn. Maar Berend is zó'n vakman, dat het misschien soms ook wel eens een belemmering kon zijn”.

In zijn nieuwe functie houdt Berend enkele jaren na zijn aanstelling toezicht op een ambitieus restauratieproject, het Hoofdstation. Het is een project waar hij ook anno 2009 nog bijna iedere dag over spreekt en zijn mening over geeft.

Afb. 7. Het stationsgebouw omstreeks 1930. Foto: R.H. Herwig, RHC Groninger Archieven.

Sporen uit het verleden

De stationshal van het Hoofdstation was midden jaren negentig niet meer de trotse hal die hij ooit was geweest (afb. 7). De eens zo statige hal was verdeeld in twee verdiepingen. De bovenste verdieping, ook wel pretzolder genoemd, deed dienst als recreatieruimte voor het spoorwegpersoneel. De begane grond was ingevuld met winkels en loketfuncties. Via een corridor daartussen konden reizigers de perrons bereiken. Rob Staal is midden jaren negentig *businessmanager* van onder meer station Groningen en ergert zich eraan. Staal: “Lopend door de hal zag ik alleen maar oude zooi en ik vroeg me af of de stationshal niet gerestaureerd zou kunnen worden. Een klein hoekje van het bijzondere plafond van papierstuc op de pretzolder was al eens hersteld. Vanuit de ervaringen die daarmee waren opgedaan, adviseerde men mij er niet aan te beginnen. Het zou ontzettend veel geld kosten en bij de NS kreeg ik er de handen niet voor op elkaar. Het grootste spanningsveld was de omstandigheid dat de vierkante meters in de hal die verhuurd werden (en dus geld opbrachten) verplaatst moesten worden naar elders. In de hal waren in de hoeken zaakjes van Bruna, het Grenswisselkantoor, een bloemenzaak en loketten. De indeling dateerde uit de jaren zestig en was destijds gemaakt omdat er plafonddelen naar beneden dreigden te vallen”.

Binnen de NS moet hij eerst de managers overtuigen, wat moeilijk was omdat er niets met de restauratie viel te verdienen: “Als je de stationshal goed wilde restaureren, moest je hem terugbrengen in zijn oorspronkelijke proporties. En dat was dus een lege hal die niets opbracht”. Door zelf de verantwoordelijkheid op zich te nemen en de benodigde financiën bijeen te brengen, gaan de

managers om kort te gaan uiteindelijk overstag. Het hele plan zou de NS uiteindelijk bijna niets kosten. De grootste financiële bijdrage komt van de gemeente, die naast het net geopende Groninger Museum ook een monumentaal Centraal Station, in goed Gronings natuurlijk Hoofdstation, wenst.

De Delftse architect Kees Tak krijgt het verzoek de restauratie van de stationshal uit te voeren. Tak: “Er moest veel gerepareerd worden. De hal moest de allure terug krijgen van het oude gebouw. Dan kijk je naar wat er al is en in de archieven zoek je naar wat er ooit was en wat er van geworden is in honderd jaar. Het originele hoge plafond zat er nagenoeg nog helemaal in. Alleen waren er op bepaalde plekken gaten in gezaagd voor verwarmingsleidingen en -roosters. Daarnaast hing het papierstuc op veel plaatsen los als gevolg van lekkage. Het geheel was bovendien verschrikkelijk vervuild en beschoten door de schietver-eniging die ook op de pretzolder zat”.

Berend houdt zich tijdens de uitvoering vooral bezig met de details. Architect Tak ervaart de samenwerking als prettig: “Berend lette op het materiaal en de technieken. Vanuit de gemeente kon men ook beter vasthouden aan de kwaliteit van de uitvoering. Wij zaten als uitvoerders ook vast aan zaken als het beheersbaar houden van de kosten en het tempo van de werkzaamheden. Dan ontstaat wel eens de neiging om af te wijken van het oorspronkelijke plan. Berend hield dan zijn poot goed stijf. Maar hij bood ook steun. Als ik vond dat iets per se moest, dan haalde ik hem er bij. Dan kwam dezelfde mening uit twee monden. Bovendien had hij ook veel kennis van ambachtelijke technieken. We hadden een klik, want met name in restauraties sta je als architect vaak alleen. Men vindt oude dingen vaak mooi, maar het herstel moet wel allemaal voor een dubbeltje. Om de kwaliteit te krijgen die je als architect nodig vindt, moet je in Nederland heel hard vechten”.

De restauratie van de stationshal mag geslaagd worden genoemd (afb. 8). Toch was er ook sprake van enige teleurstelling. Zo waren de kleuren op de bui-

Afb. 8. Het herstelde plafond van het stationsgebouw in 2009. Foto: Claudia Versloot, collectie Dienst RO/EZ.

tengevel bij de restauratie niet in hun oorspronkelijke tinten hersteld. Iets waar Berend zich, als treinreiziger, dagelijks jarenlang bijzonder aan heeft gestoord. Tot hij twee jaar geleden vanwege het onderhoud van dit schilderwerk alsnog zijn kans schoon zag om de oorspronkelijke kleurstelling terug te brengen.

Afb. 9. De kop van het Pythagoras-complex in 2009. Foto: Claudia Versloot, collectie Dienst RO/EZ.

De wiskundige puzzel

Het zogenaamde Pythagoras-complex in de Oranjebuurt is een driehoekig woningcomplex, vandaar de naam (afb. 9). Het is in de jaren 1929 en 1930 gebouwd als een complex van volkswoningen. Het ontwerp is van de Groningse architect J.A. Boer. Het heeft zowel kenmerken van de Amsterdamse School als de Nieuwe Zakelijkheid. Begin jaren negentig wordt het door de gemeente op een groslijst gezet om aangewezen te worden als Rijksmonument. Door de slechte bouwkundige staat waarin het complex verkeert, ontstaan hierover echter twijfels. Na de oorlog zijn de woningen individueel verkocht, met als gevolg dat beheer en onderhoud door de diverse eigenaren heel verschillend is uitgevoerd. Veel woningen hebben kunststof kozijnen gekregen en van de oorspronkelijke expressie van het complex is bij de aanwijzing als monument in 1994 dan ook weinig meer over. Om de status als Rijksmonument waar te maken, besluit de

gemeente Groningen er direct een collectief restauratieproject van te maken en dit fors te subsidiëren. Daarvoor moet echter wel consensus bereikt worden met de tientallen eigenaren. Joost Renzenbrink fungeert vanuit de stichting Stads-herstel als bemiddelaar tussen gemeente en bewoners. Renzenbrink: “De gemeente moest duidelijk zijn rol nemen als subsidieverstrekker, vergunningverleener en toezichthouder. Daarbij kon zij niet al te flexibel zijn. Bij sommige projecten wil de gemeente wel eens omwille van het bereiken van een eindresultaat met de particuliere eigenaren meebewegen. Als je rechtsgelijkheid wilt en eenmaal in de rijdende trein zit, kun je niet tegen de verschillende bewoners een verschillend verhaal vertellen. De gemeente zocht daarbij een aanspreekpunt om de eigenaren over te halen om mee te doen aan de restauratie”.

Die restauratie vindt plaats tussen 1995 en 1997. Als aanspreekpunt brengt Renzenbrink de aanwijzingen van Berend over naar de bewoners. Renzenbrink: “Berend is erg van de kleuren. Zo is mosterdgeel volgens velen een echte Berend Raangs-kleur. Je moet echter goed weten waar je het over hebt om met hem te kunnen praten. Als particulier zou je je dan misschien met een kluitje in het riet gestuurd kunnen voelen, omdat hij op vage vragen geen antwoord geeft. Berend vindt dat de gemeente een controlerend orgaan is. Voor advies moet je naar een architect”. De bemiddelende rol van Renzenbrink kwam daarbij goed van pas. Voor een goed resultaat moeten dan ook wel eens concessies worden gedaan: “Pythagoras is een heel complex. Je kunt niet zo flexibel zijn dat men gaat denken dat alles mogelijk is, maar je moet van tevoren wel bedenken hoe je met bepaalde situaties omgaat. Als je met de bewoners onderhandelt, kom je er meestal wel uit. Dat is iets waar Berend heel erg aan moest wennen”.

Achteraf wordt de restauratie van het Pythagoras-complex door de meeste betrokkenen als een groot succes gezien. Het bleek mogelijk om vrijwel alle indivi-

Afb. 10. De nieuwe ‘oude’ kleuren van de betonrand en kozijnen van het Pythagoras-complex.

Foto: Claudia Versloot, collectie Dienst RO/EZ.

duale eigenaren te bewegen om mee te werken aan een ingrijpende restauratie en daarbij tevens een grote betrokkenheid aan de dag te leggen. Na de voltooiing in 1997 was het Pythagoras-complex weer het uniforme complex dat het ooit was. Zo waren onder andere de raamkozijnen vervangen door het oorspronkelijke materiaal (staal) en hadden de horizontaal uitstekende betonranden op iedere verdieping ook weer hun oude kleur terug: mosterdgeel (afb. 10).

Tot slot

In de stad, en daarbuiten, heeft Berend door de jaren heen op restauratief gebied duidelijk zijn sporen achtergelaten. Met zijn vertrek verdwijnt binnen onze gelederen een streng bewaker van ons historisch erfgoed. Voor de stad is hij echter nog niet verloren. Met zijn uitstekende kennis van zaken zal hij, wanneer er dingen gebeuren die hem niet bevallen, zeker nog van zich laten horen. Wij wensen hem ondertussen het allerbeste.

